

konjović i komentari

(razgovori sa milanom konjovićem)

draško ređep

22. decembar 1984.

Usred galaksije svojih stotina slika, Konjović se, uvek, raduje davanju, predavanju, uzajamnosti kao spoju koji će mu, posle svega, nešto novo pružiti, nešto novo podstaći. Kad daje Cveće, plavo i srebrno Cveće, iz 1984. raduje se onome ko se raduje. Skočiti, veli, ajd, sad skočiti!

● Sa slikama je, ponekad, kao i sa ljubavima. Matić je, pokatkad, sliku okretao ka zidu, belom mraku smrti, ako je bio u zavadi, ili pak nesporazumu sa autorom.

Treba imati mnogo slika, ali ne treba da ih sve držiš pred očima na zidu. Drukčije bih preuredio tvoje zidove. Ostavi mene, možeš još Šerbana, malo Trumića, Ankicu Oprešnik, Trumića, ono raspeće Soldatovića. . .

● Pamtim kako ste komentarisali crtež Isidore Sekulić, Matić ju je crtao, reprodukovao je i u mojoj knjizi Isidora, ona, ona: Pogodio kao svaki amater.

I sve je jasno. Moja želja nije da ostupam, nego da izbegnem sličnost. Suština je na drugom mestu, iznutra valjda.

Nailazi Slavko Simić. Nekoliko butelja odabranih vina. U atmosferi najednom ima blagosti. Petar Latinović i Milan razgovaraju o konjima, još i o brazdamama, sve iz filma Trojica iz Starog Sombora. Jovo Paripović.

● Plašim se ovog leda, ove zime. Treba stići do Kule, bar pre mraka.

Prvi put čujem da se ti nekoga bojiš! Sasvim neprilično. A ja se plašim da li će već doći do one moje šume iz 1913. U Petrovaradinu je, navodno. Ona isijava u meni. Sad bih je drukčije slikao. Ipak je i to moja šuma. Šuma je bila iznad svega, i iznad ledine.

● Obično se kaže kako čovek treba da je sam u izgnanstvu i u smrti.

Ne poznajem ni jedno ni drugo. I u zarobljeništvu, ili ropstvu, kako paori kažu, nisam se osećao da sam u izgnanstvu. Uvek sam bio slobodan.

Kada se govori, ili piše, o onome što je, povodom Krležinih referencija o slikarstvu Aleksandar Flaker imenovao kao verbalne adekvate likovnih znakova, onda je fenomen Konjović i u tom smislu jedinstven, nepopuljiv, gotovo beznađežan. Zašto? I zato što su si, recimo uslovno, literarni adekvati njegovih olujnih situacija samo u ponekim trenucima bili u srećnom, bogatom, opet difuznom prepletu sa njegovim mukama, i radostima uostalom. I kao što je to u jednom času bila Isidora Sekulić, tako je, u magiji naših sedesetih godina koje, u sferi umetničkog, ni slučajno nisu razpravljene, bio Oskar Davičo. U tri magnovenja mogao je u svom poetskom, jer prevashodno poetskom, jeziku da prepozna Miroslava Antića. Međutim, obrnuvši definiciju Flakerove interpretacije Krležine literature, apsolutno je nemoguće sagledati likovni adekvat verbalnih znakova u Konjovićevoj umetnosti. Taj somborski i pariski slikar koji je toliko uzbuđivao, i izazivao, literate, tako različite, tako inokosne, upravo je u odsustvu literarnog, što će reći papirnata, broširanog, bukvalnog, ili, ako hoćete, opisnog, imao svoje magične, zvezdane trenutke. Konjoviću, uostalom, ne smeta ni jedno jedino tumačenje. Ni u jedno neće poverovati, ni jednom jedinom se neće prikloniti. Zašto? I zato što bi to bilo nalik na odstranjanje svih ostalih mogućnosti, likvidaciju raznorodnih dojmova koji slede, i do kojih takođe drži; itd. Ne mogu da kažem da Konjović tumači nekog. Tumačenja mu i inače nisu prvostepena aktivnost. Pre je raspoložen da nas, svakojake, ne vidi, obnavljajući, ili bolje: prepoznajući ritam treće dimenzije, sedmog susreta, uvek neparnog broja sudbine, izmaglice, teške jare letnjeg podneva, kada i konj i fijkakerista pod visokim somborskim prozorom drema, i kada je svetlo takođe zvezdano, nepošteno, bezmerno. Konjovićevu slikarstvo, u sebi ima bezbroj razloga nemogućeg. I kao što je za nadrealiste ta reč zvonila tako presudno a neutilitarno, svemoćno u isti mah kada i bespomoćno, tako je sad, usred njegovog Sombora, treperila znamenito: odstupajući u svemu. Samo je sloboda njegov vazduh.

Rilke je bio zapisao: »Još samo trenutak moguće mi je da zapisujem i govorim sve to. Ali doći će dan, kada će mi ruka biti daleko i kad ću je pozivati, neka piše; pisac reči koje neće biti moje.« Sve mi se čini da Konjović nikada ne bi, ni u dalekoj parafrazi, izrekao, ili pak napisao, ove reči: sve što je dotakao, sve što je utisnuo u naš likovni i duhovni vidik, tako je nepopravljivo snažno signirano da se otima bilo kakvoj i bilo čijoj kvalifikaciji. A znak će, bez sumnje, neko (i) prepoznati. Svedjedno kad.

20. avgust 1985.

Stare ljubavi, nestali prijatelji, zaturene slike. Opet u »Starom fijkakeru«: Milan, Latinović, ja. Posle smo, zajedno sa Milanom crtežima, leтели oko somborskih zvonika. Pitanje smrti. Milan kaže: Nije strašna smr: nego je užasno umiranje. Boba dodaje: A šta ćemo s onima koji nisu ni živeli? Uvek je sve (i) pitanje izbora.

I tako, mog brata Fedora više nema, i on je umro. Daša se prese-ljava u kuću, valjda. Sve više ostajem sam. A sve je strašno brzo prošlo: kao sad gledam ova dva tornja, ali ne u ovom letu već sa onog okruglog tavanskog prozora naše stare kuće, još 1908. godine. Sve je tada – čini se – bilo završeno.

● Pominjete, ne jednom, one koji su odmah završeni, kompletni stvaraoci.

Imre Šafrañ je, kao čovek, i kao svojevoljni slikar, odmah bio završen. Nešto od ustrajne svojeglavosti, ili tvrdoglavosti, to je bilo u njemu. I pisao je, i slikao kao niko. Ali, njega već dugo nije, na žalost. A neki su ljudi opet kao određeni da dugo žive, da se razvijaju. Ja bih, recimo, tek sad imao šta da kažem. Kao da sam na početku.

● Nailazi sad veće. Na Konjovićevim slikama je najčešće zemit, sunce u orbiti, visoko nad nizinom.

Meni je na mojim slikama sve svetlo. I slikane su, svedjedno da li napolju ili u ateljeu, pri jakoj svetlosti. Nema drugo. Boje neka kažu svoju istinu. To je njihovo. Njihovih pet minuta, ako hoćeš. Mogu, kao evo, evo, baš ovih dana, da slikam, poput Pikasa, po svemu, stalno. To nije parafraza. To je moj doživljaj. Tebe sam, onako glavatog, nacrtao preko Modiljanijevog portreta Apolinera. Videćeš. Ni traga već nije bilo od Apolinera.

● Izdaleka, u kukuruzima, kada već jesen. Šušte ti kukuruži beznadno, kao u Krležinim feljtonima o smrti prijatelja. Ali i kao na Konjovićevoj izložbi 1955. na novosadskoj Tribini mladih. U vertikalama te kompozicije, kanda, girlande jednog sasvim partizanskog, oštromnog ali i oštrobriđog pristupa toj davnoj temi ravnicaške niske šikare, obnovile su svom lucidnošću i secesiju, i doživljaj salaša, i tu jesen koja se, sa maglama što se vuku uz spojnu reku, i sa plavim šljivama, sluti beznadno.

Iza svega mora postojati radost. Bez radosti, sve odlazi u mrzovolju, u gluvu sterilnost nekih »razmišljanja«, nekih imitacija.

● Život na salašu, sad izmakao, sad već nedokučiv, svakako je presudan za to panteističko osećanje sveta, svemira, svetlosti. Salašar Veljka Petrovića. . .

Ja sam na salašu živeo, i kad salašarski konji njište u noći, ja čujem nešto drugo. Sve je nešto drugo. Nema kalema. Ili jesi na toj surovoj zemlji bačkoj, ili uopšte nisi. Sve odlazi sa prvim vetrom, sa snegom, onim odmah raskaljanim gradskim somborskim snegom koji sam isto slikao.

● Široko komentarisana, Konjovićeva umetnost – a, evo, o njoj stalno govorimo pokušavajući da budemo nekako sa strane, u trećem licu, bila je i ostala izazov za kritičara, za pisca.

Rekao sam nekoliko puta: pred mojim slikama je ili gužva, ili izazivaju, dakle, ili me ne vide. Dobro su me videli, među mnogobrojnim, Isidora Sekulić, Milan Kašanin, Oskar Davičo, Mihailo Stevanović, Lazar Trifunović, Miodrag B. Protić, Grgo Gamulin, Dragoslav Đorđević, i još vas dvojica, znaš već na koga mislim. Kažem, dobro. To znači sa kriterijem. Ništa nije strašnije nego kada je kritika neprimerena slikarstvu kome je posvećena. Čitao sam tako, likovnog kritičara i istoričara koji je pametan, koji se razvija. Ali šta vredi kada je sve učinio da prehvati malog autora. Veliki kaput za malog čoveka!

● Ima jedan trougao, gotovo planimetrijski konačno postav-ljen u samo urbano središte Sombora. To je trougao između Konjovićeve kuće, na glavnoj ulici, ukoso preko puta kuće Palanačkih i Laze Kostića, zatim ateljea, i takozvanog velikog ateljea u Muzeju, preko puta Narodnog pozorišta, sa večitim, na žalost poslednjim fijkakerom Sombora pod prozorima, i Galerije »Milan Konjović«. Te tri tačke, tako nepopuzivo nalik na one takoreći najbitnije, tajanstvene markacije života, kretanja, kalendara, imaju, svakako, i znač-nja drukčije metafizike. U tim stotinama metara, sve je zaista tako blizu a u isti mah i tako daleko, kao da je inkorporirana perspektiva čitave avanture čitavog puta.

Svedjedno je reč o primerenosti. O spoju. Nije bitno da li su te tačke, koje za mene sad već i isključivo ponekad predstavljaju Sombor, potčinile mene, ili sam ja njih osvojio, stvorio, izmislio. To, mislim, nije važno. Značajno je da postoje, da u meni zrače. Svaki dan, u svaku od te tri tačke, gledam kao ono nešto drugo, kud idem, gde slikam, kako sanjam. To nisu neka tri koloseka, tri pruge. Svaka od tih tačaka ima svoju funkciju. Možda nekad i strogo odvo-jenu od one druge. Najteže se ponekad penjem uz visoko stepenište Muzeja, da bih ušao u atelje. A moram da uđem, hoću da slikam.

● Često se navodi kako je Grgo Gamulin, usred Sombora, pred oknima ateljea, tad i malog i velikog ateljea, mislim, spome-nom osećanje da je tu kraj puta.

To je sjajno napisano. Ali Sombor je grad. Sad ćeš ti reći: mali grad. Nema malih gradova. Sombor je grad, ulice mu se grle, vidiš, uostalom piše to i kod Đurašina i kod tebe, odozgo je nalik na školjku. A to onda otkriva nešto. Ne zna se ko je koga našao: Sombor Konjovića ili Konjović Sombor. U ljubavi nisamo sebični. Ljubav je strast. A ja i slikam samo strasti.

● Podne u Somboru otkucava đamorom tišine. Tako se bar meni čini.

● *I ti potpisi se, svakad, bune.*

Ja sam išao u sopstvenu školu! Nije slučajno što sam izbegao Kokošku, a sa Lotom nisam imao pravi spoj. Glavno je da sam se sreo sa Konjovićem! Za jedan ljudski vek sasvim dovoljno.

● *Jednom, u depou, začudili ste se kako nisam bio na izložbi gde je, pre šezdeset godina bezmalo, bila i jedna slika iz 1926. To nije bilo moguće: rođen sam desetak godina posle nastanka te slike.*

To je zato što imam stalno na umu čitavo svoje iskustvo. Pa i poneke slike koje ne pamtim. Svejedno. Sve ih ja imam u oku. Ni jednu tu, u toj doglednoj situaciji, u toj dioptriji, nisam ispustio. A mladost se i ne meri uvek godinama, nego buntom, inatom, svačim. Moje je da slikam. Ali moje je i da gledam svoje slike: one me inspirišu. Ne bih da se ugledam na njih, ali bežeći od njih nanovo slikam. Onaj tvoj užas.

Nisam siguran da je sasvim tačna odrednica kako Konjovića najzbudljivije inspirišu događaji životne pozornice, svetla pompe, raskoš vidljivog

pogleda u vrh. Svakako, ni ta prilika nije propuštena. Ali šta ćemo s onima koji su propuštali toliko prilika, svakojakih, i u sivilu, i u sjaju hedonističke palete, pa su, ipak, velim, ostali po strani, daleko od svetlosti autentičnog trajanja, grča koji nije samo uzbuđenju nalik, nego izaziva toliko mnogo uzbuđenja. Konjović nije propustio ništa, čak ni ono nabedeno, tobože njegovo »tipično« žito, za koje je bio namah nabeden. Žito, kao objekat slikanja, najpre je moglo pogodovati nekom prelaznom trenutku prepoznavanja, koga se, i inače, oduvek, užasavao. I zašto, onda, ne bi bio u nervu, opet u grču, i tih raskošnih svečanosti pompe, uspeha, lica avangarde? Konjović jeste svečanost za sebe, i kao na onoj davnoj fotografiji na Azurnoj obali, s Emom, sve je u beloj svetlosti, kao u slavnom Fidžeraldovom romanu.

Konjović, ukupno, svim svojim fazama, ali daleko više svojom pojavom, i svojim aktivnim učešćem u zbivanjima moderne umetnosti, ne samo da opravdava, nego sugerše policentizam. Nema jedne, nema ni jedne, ali ima bezbroj prestonica sveta. Konjovićeva otvorenost nema spoja s eklekticismom bilo koje vrste. Otvorenost nas čuva od rubnih situacija (izraz ima i značenja koja mu daje lucidni Danijel Dragojević). Konjović nas, opet, takođe pazi da ne postanemo rubni, marginalni, epigonski nastrojani, nikakvi, anahroidni.

U rilkeovskom smislu (među zvezdama, kakva daljina), Konjovićeve legendarna usamljenost u takozvanom malenom panonskom gradu, svakako je dramatična odbrana od izravnih pouka. O tezama nećemo ni reč progovoriti.

Šta znam, ali ako je akademijски razgovor ipak i govor u mudrosti, a symposium ipak i gozba za one koji umeju da otvore sve svoje ekrane, onda je, u ovim poznim već osamdesetim, ili devedesetim godinama (sve zavisi koga brojimo, da li Hrista, ili pak vršnjaka ovog stoleća), svakad, hodočašće tom malenom, naoko zaptivenom i na školjku (Marin Đurašin) nalik Somboru i uočavanje mogućnosti neprolaznog, tradicija koja se potire, smisao koji se, tek, tu i tamo, nazire. Sve se, na kraju krajeva, svodi na projekciju života, na difuznu svetlost koja, iza svega, ostaje, koja je lekovića, srećom anonimna, neusmerena, bogata, podložna izboru. Pa svakako i izboru po srodnosti.

Ne pripadajući nikome, Konjović je, može biti, bio najbliži toj difuznoj rasveti svemira, zvezdi koja nam se, samo jednom u ljudskom veku, primiče. Opasno, neisceljeno, znamenito.

Leto, konjovićevo leto

oto tolnai

Moje leto: to je dečački čedno, u Severnoj Bačkoj, obojeno i gradi-rano uticajem vrste mediteranske književnosti (Gide, Camus i drugi). Čak bi i moto moje mladosti, mojih mladalčkih pisanja morao biti polurečenica Gideovog Nemoralnog čoveka: »ŽIVIM POD POTPUNIM AZUROM«.

Dakle, na izvestan način i na mene bi se mogla odnositi Gamulinova teza u maloj monografiji o Konjoviću, da je izvor Konjovićeve užarenosti baš »njegova nostalgija za jugom...« Zato počinjem ispovešću, jer i sam istražujem odakle potiče ta naročita naklonost prema Konjoviću, kod nas ne baš popularnom, slikarstvu.

Onda, naročito ove godine, kada nisam mogao poći niti ći na more, osećam i u mojoj zamračenoj sobi spuštenih zavesa na spratu ispunjenoj mirisom knjiga, osećam kako Milan Konjović stoji u prirodi, u letu: u centru leta. A da stoji odnosi se više na centar nego na Konjovićevo umetnost, jer ona je sve pre nego statična. Znači, umetnost, a ne samo slika, više, nego slika: postupak, zbivanje, tok, intenzitet, koreografija – tragam za rečima. Mačevanje, rvanje kažu neki, oličenje muškosti, kažem ja.

Početak 60-tih godina u okolini Topole i Sente često sam stajao ili sedeo u zračenu tog teško podnošljivog intenziteta, od tada ga skoro i nisam viđao, pa ipak svakog leta, i to ne samo leti naidu dani – kao ovaj današnji! – kada ga vidim u mojoj zamračenoj sobi žmureći, s njim sam, tamo u letu, u središtu leta. Organski deo mog leta je konjovićevska koreografija, Bačka korida sa suncem, konjovićevo kupanje u boji (kao što se kaže kupanje u krvi)... Lubardina, Milunovića, Celebonovića leta, njihova mediteranstvo visoko vrednujem (želeo bih još mnogo pisati o njima), ali uvek ih samo SPOLJA posmatram.

U Konjovićevo svetu, u panonskom letu, u Konjovićevim slikama, u NJIMA se nalazim:
KONJOVIĆ TO SAM JA!

To je najveće slikarstvo koje mogu da posmatram iznutra, koje POZNAJEM, sa kojim živim, eto, već dvadeset godina.

Maurice, Merleu – Ponty pišući temeljno o Malreuxovoj psihologiji umetnosti, kaže i spominje, da on, Marleaux, svoje slikare – miljenike podiže u bogove. »Slikarstvo se ne može dalje razvijati, i tako Hals postaje bogom«, kaže Malreux. I ja Konjovića nekako tako vidim, naravno u drugim odnosima i drugačijem svetu: Konjović je odista dosegao jednu vrstu slikarstva do njenih krajnjih granica.

Uistinu, stoji eto tako jedan čovek negde usred leta i slika i slika i slika: da bih mogao da živim, ja to moram da znam, ja to moram da vidim...

Zato, kad pišem o njemu, ne interesuje me u prvom redu njegova biografija, njegov životopis, kao druge koji o njemu pišu monografiju, i ne govorim lekciju iz istorije umetnosti (istorije – izama).

Na Konjovićevo intenzitet ništa nije moglo uticati, niti ga smanjiti, pogotovu ne sada – samo i jedino godišnja doba. Jer, on sada živi samo sa bojama i menama godišnjih doba, u prvom redu živi sa letom.

Ovakvo osećanje imamo čitajući Krležine dnevnik: u Goetheovim visinama i sa menama godišnjih doba koračaju...

Zamislimo da je Van Gogh sretan.

U Provancei je zbilja mogao nekoliko dana biti sretan. Zamislimo tih nekoliko dana u beskrajnom periodu od 20, 30, 40 godina.

Jer, šta su drugo, njegove žute kamare – snopovi, apsolutno žute slike, nego SREĆA, tone sreća; jer, šta bi drugo mogao biti Van Goghov suncokret nego skoro već poludele OKO SREĆE?!

Jer, pa šta bi i drugo mogla biti slikareva SREĆA, njeno ostvarenje, nego nalaženje po koje takve apsolutne boje, koja u stvari više i nije boja?!

Zaista, na Van Gogha nikako ne mogu zaboraviti, govoreći o letu, o mom letu – o Konjovićevo leto.

Iako ne more ne mogu ći, u Somboru mogu – mislio sam i odmah sam već i krenuo, da vidim šta je sve posle velike retrospektive smešio u svoje ogromne ambare. Želeo sam da odmah osetim, kao neku prijatnu vrtoglavicu težak miris njegovih slika; da budem tamo – sad već na kraju leta – među svežim slikama...

Slikar se tada baš vratio sa jaroša noseći najnoviju sliku; seo je u svoju fotelju – ako na ikoga, to na njega se mogu primeniti reči Valeryja:

»Slikar svojim telom slikar«.